

सांप्रदायिक समाजवादाची दिवाळखोरी

इ.स.नं. १९५९
म. ग्रं. सं. ठाणे
षय दिवाळखोरी
क. मध्य

~~~~~

: लेखक :

राम मनोहर लोहिया

REFBK-0010275

किंमत २० नये पैसे

गेल्या १४ जूनला जागतिक समाज-वादाच्या अगदी संपूर्ण हतबलतेचा आणखी एक पुरावा मिळाला. सोशॉलिस्ट इंटरनॅशनलच्या जनरल कौन्सिलने फ्रान्स-मधील परिस्थितिसंबंधी एक तीन कलमी ठराव पास केला. त्यांत अल्जेरियातील युद्धजन्य परिस्थितीचाही समावेश आहे. या ठरावांत सोशॉलिस्ट इंटरनॅशनलने असा विश्वास व्यक्त केला आहे. की, 'फ्रेंच सोशॉलिस्ट पार्टी कोणत्याही परिस्थितीत लोकशाही स्वातंत्र्याचे रक्षण करण्याचे कामी यशस्वी होईल.' या ठरावापूर्वी फक्त १४ दिवस अगोदर अनेक फ्रेंच सोशॉलिस्टांनी फ्रान्समध्ये संसदीय लोकशाहीचा कारभार सहा महिने स्थगित करून एका व्यक्तीच्या स्वाघोचन कायदे करण्याचे सर्व अधिकार देण्यास संमती दिली होती. प्रातिनिधिक सरकार लोकशाही कारभारातील एक महत्त्वाचा भाग आहे. लोकशाहीच्या या प्रमुख अंगाचा विध्वंस करण्याचे कामी सहभागी झालेल्या फ्रेंच सोशॉलिस्टांवरच त्याच्या संरक्षणाची कामगिरी विश्वासपूर्वक सोपविण्यांत निर्माण झालेला उपरोध कदाचित् सोशॉलिस्ट इंटरनॅशनलच्या लक्षांत आला नसेल. युरोपीय सोशॉलिस्ट मन परस्परशी संबंध नसल्यासारखे कप्पेबंद झाले असणे संभवनीय आहे. या मनाचा एक भाग लोकशाही व तत्सम तात्त्विक चिंतनांत गर्क असतो आणि दुसरा निश्चित परिस्थितीतील लोकशाही आचार व इतर पवित्रे यांच्या हिशेबांत गुंग असतो. मनाची ही विभागणी बहुधा परकीय वसाहतीसंबंधीच्या भूमिकेतून निर्माण

शाली असावी, हें अल्जेरियासंबंधीच्या उल्लेखांतून स्पष्ट दिसते. आणि आतां अंतर्गत सरकारी कारभाराच्या परिसरांतही ही अशीच विभागणी झालेली दिसते.

ठरावांतील अल्जेरियासंबंधीच्या भागाचा विचार करण्यापूर्वी फ्रेंच जनतेवर लोकशाहीविरोधी घटना लादण्याचा कोणीही प्रयत्न केला तर त्याला प्रखर विरोध करण्याचा फ्रेंच लोकशाहीवाद्यांच्या निर्धारशी दृढ ऐक्य प्रस्थापित करणारा जो मनोरथ प्रगट करण्यांत आला आहे त्याची दखल घेतली पाहिजे. दुटप्पीपणाची अगदी परिसीमा झालेली आहे. फ्रान्समधील सध्यांच्या आणीबाणीच्या परिस्थितीत लोकशाहीविरोधी घटक कोण आहेत याची माहिती अगदी अडाणी, अजाण अशा मनुष्यासही आहे. त्यांचा नामनिर्देश केल्याने निश्चित भुमिकेला बांधून ध्यावे लागलें असतें. हें टाळण्यासाठी अशा शब्दप्रयोगांचा आश्रय घेण्यांत आला की ज्याचा अर्थ दुटप्पीपणानें लावतां येईल. अद्याप दूर व्यसलेल्या पण अधिक भयावह अशा कम्युनिस्टांना विरोध करण्याची ज्यांना जरूरी वाटते अशा सोशॉलिस्टांबरोबरच दत्त म्हणून उभ्या ठाकलेल्या साम्राज्यवादी किंवा फॅसिस्ट शत्रूविरुद्ध लढण्यासाठी या परिस्थितीचा उपयोग ज्यांना करावयाचा होता, अशा दोन्ही सोशॉलिस्टांना एकत्र नांदतां यावे असा हा ठराव मुद्दाम बनविण्यांत आला.

अल्जेरियातील झगडा व त्यांतील मानवी दुःख यासंबंधी काले मातल्याची चिंता व्यक्त करण्याची कामगिरी ठरावाच्या

समाजवादी आंतर्राष्ट्रीयत्वाचा पाया

“ समाजवादी आंतर्राष्ट्रीय वाद १९१४ सालच्या ऑगस्ट महिन्यांतच निष्प्राण झाला. सर्व जगातील मानवांचे आपण ऐक्य साधू, आणि राष्ट्रांसाठी लढू किंवा साम्राज्यवादी युद्ध यांचे पर्यवसान अंतर्गत यादवी होईल या धाकदपटशाच्या जोरावर सर्व जगातील युद्ध थांबवू अशी त्यांना श्रद्धा होती. सर्व जगातील समाजवादी, निदान गोऱ्या जगातील समाजवादी हे या नव्या आशेच्या प्रभातकालीन स्वप्नांत तोंपर्यंत जगत होते. परिणामी काय होणार याबद्दल शंका नव्हती. पण प्रभातकालीन आशेबद्दल कोणी टीका करित नाही किंवा ती आत्मलक्षीही नसते. युद्ध आले आणि सर्व समाजवाद्यांनी आपापल्या भांडवलशाही सरकारांची युद्धे लढविली. अपवाद फक्त रशियन समाजवाद्यांचा होता. आणि तोही अगदी युद्धाच्या अखेरीस; विजयानंतर आंतर्राष्ट्रीय कम्युनिझमचा पंथ त्यांनीच तेथे स्थापन केला. १९१४ सालच्या ऑगस्ट महिन्याच्या या कारुण्यपूर्ण अनुभवानंतर समाजवादाचे आंतर्राष्ट्रीय तत्त्वांबद्दलचे उघान शंकास्पद झाले आहे. त्या प्रक्रियेत समाजवाद ही अखंड आणि प्रेरणाशून्य विचारसरणी बनली आहे. या अखंड विचारसरणीतूनच जणु एक निश्चित असा विचार निर्माण झाला आहे. अंतर्गत आणि राष्ट्रीय पातळीवर यश मिळविले म्हणजे सर्व जगभर आपोआप एक नवीन विश्व उभारले जाईल अशी ही कल्पना आहे. स्वीडन किंवा इंग्लंड या देशातील सोशलिस्टांच्या यशाबद्दल केवळ आदरच नव्हे तर इतर समाजवाद्यांनी आपआपल्या देशांत हा आदर्श गिरविला की आपोआपच समाजवादी समाजपद्धति सर्व जगभर होईल अशी ही कल्पना आहे. या विचारसरणीतील दोष अगदी उघड आहे. एकेका व्यक्तीने स्वाहित पाहिले म्हणजे समाजातील सर्व व्यक्तींना जास्तीत जास्त सुख मिळेल या भांडवलशाही विचारसरणीचे आंतर्राष्ट्रीय क्षेत्रांत पडलेले ते प्रतिबिंब आहे. राष्ट्रे ही एका अर्थाने आपण व्यक्तिच मानल्या तर जे तत्त्वज्ञान एकाकी आणि मदतीशिवाय सुखोपभोग घेण्यास शिकविते ते शेवटी प्रेरणाशून्य किंवा विकृत व्हावे हे साहाजिकच होय. पण आंतर्राष्ट्रीय समाजवादांत नवीन भरही घातली जात आहे. भर कशाची ? तर अविकसित देशांना मदत करण्याची. ही योजना अपुरी आणि अपमानास्पद आहे हे सांगणे नकोच. काही केले तरी १९१४ ऑगस्ट पूर्वीची आशा काहीं निर्माण होईल असे दिसत नाही. आणि झालीच तरी तिला उघान नसेल आणि वास्तवतेचा रंग अधिकच चढलेला असेल. सर्व माणसे समान आहेत, केवळ एका देशांतच नव्हे तर सर्व राष्ट्रांत या सत्याच्या साध्या शब्दांत समाजवादी विचारसरणी पुन्हा मांडली गेली पाहिजे. जेव्हा हे घडेल तेव्हा प्रत्येक महत्त्वाच्या क्षेत्रांत समाजवादाने आतः-बाह्य फरक केला आहे असे दिसेल. एकेका देशांत सतत वाढत्या राहणीमानाऐवजी सर्व जगातील मानवांना किमान आणि योग्य राहणीमान, संसदीय चळवळ आणि सशस्त्र बंडखोरी या ऐवजी

दुसऱ्या भागांत उरकण्यांत आली आहे. ठरावांत म्हटलें आहे की, 'अल्जेरियांतील लढ्यामुळें आंतरराष्ट्रीय शांतता व सहकार्य घोषयांत येत आहे. जणूं काय अशा परिस्थितीतून व प्रभांतून इतर कांहीं होत असतें. अल्जेरियांतील सर्व शारीरिक छळ, दहशतवाद व घाक आणि सर्व लोकशाही स्वातंत्र्याच्या अपहाराचा तीव्र निषेधही करण्यांत आलेला आहे. सर्वांना खुष करण्याच्या प्रयत्नांचा हा एक भाग आहे. आपल्या भूमीच्या स्वातंत्र्यासाठी लढत असतांना ज्या लक्षां अल्जेरियन नागरिकांचे प्राण छळ व यांत्रिक लढाईच्या द्वारा घेण्यांत आलेले, त्यांचें बलिदान आणि बळकाविलेल्या देशावरील आपली पकड कायम ठेवण्याच्या उद्योगांत मृत्यू पावलेले पांच हजार फ्रेंच यांना एकाच मापानें मोजण्यांत आलेलें आहे.

हें निवेदन करण्याची प्रेरणा कशांतून निर्माण झाली हें लपून राहिलें नाहीं. 'अल्जेरियांतील संघर्ष शांततामय वाटाघाटीच्या मार्गानें आणि अल्जेरियांतील सर्व रहिवाशांना देशाचें भवितव्य ठरविण्याचे कामी समान वाटा राहिल अशा हमी देऊन मिटवावा.' असें त्यांत म्हटलें आहे. संघर्ष शांततामय मार्गानें मिटवावा असें कोणास वाटणार नाहीं? वाटाघाटीचें उद्दिष्ट व हेतू यासंबंधी मतभेद आहेत. अल्जेरियाचें स्वातंत्र्य तात्काळ मान्य करण्यासंबंधी एक शब्दही उच्चारण्यांत आलेला नाहीं. उलट एक संदिग्ध शब्दप्रयोग करण्यांत आलेला आहे. अल्जेरियांतील सर्व रहिवाशांना समान वाटा देण्याचें आश्वासन देण्यांत

आलें आहे. प्रौढ मताधिकारांतील समानता असा याचा अर्थ आहे का? की एक लाख फ्रेंच रहिवास्यांना नऊ लाख अल्जेरियनांच्या बरोबरीचे समजण्यांत येणार आहे? ठरावाची रचनाच अशा तऱ्हेने करण्यांत आलेली आहे की त्यांतून दोन्ही अर्थ निघूं शकतात. अल्जेरियांतीलकलोन आणि फ्रान्समधील त्यांचे खुर्षाने वा नाखुर्षानें बनलेले सहकारी यांना अल्जेरियांतील फ्रेंच व अरब जनतेतील समतेसंबंधीची अभिप्रेत असलेली कोणतीही कल्पना या ठरावांत बसवितां येईल.

संघटित आंतरराष्ट्रीय समाजवादाच्या चालू दुर्गंधीची प्रचीति ठरावाच्या तिसऱ्या भागांत विशेष रीतीनें दिसून येते. सध्यांच्या अडचणीच्या परिस्थितीत आपलें ऐक्य खंबीरपणें टिकवून घरण्याची सर्व फ्रेंच समाजवाद्यांनी व्यक्त केलेल्या तीव्र इच्छेवद्दल या आंतरराष्ट्रीय संघटनेने विशेष समाधान व्यक्त केलें आहे. संघटित समाजवाद्याला अन्य कोणतेंही समाधान राहिलें नाहीं. तत्त्व व ध्येयवादाशी फारकत झालेला, कठीण प्रसंगां कोणतीही निश्चित व भरीव कृति करण्यास असमर्थ ठरलेला सांप्रदायिक समाजवाद फक्त ऐक्य टिकविण्याचाच प्रयत्न करूं शकेल. चोरांनी आपल्या टोळींत एकत्र नांदलेंच पाहिजे. नाहीं तर एकेकाचा निःपात होईल. पण या प्रकरणांतील चोर साधेसुधे नाहींत. अधिकारपद घेण्याला उत्सुक असलेले हे चोर रात्री बेरात्री चोरपावलांनी आपलें सावज पकडण्याच्या कलेच्या व्यसनाधीन झालेले आहेत. कांहींही होवो, या चोरट्यांनी एकत्र रहाणें अपरिहार्य आहे. ते भ्रद्रेची तिकी करतील, पण उचडे

पडणार नाहीत. हतबलता व्यक्त करणाऱ्या या ठरावाची बरोबरी एरव्ही करणे कठीण आहे. पण या ठरावांतील विधायक ठोस बाजू एवढीच. बाकीचा ठराव कोणत्याही सद्दहेतूने प्रेरित झालेल्या पण कांहींही कृति न करणाऱ्या संघटनेने सहज मंजूर केला असता. आपला आत्मा गमावून बसलेल्या आंतरराष्ट्रीय समाजवादाचा सर्व परिस्थितीत ऐक्य टिकवून घरण्याची निकड हा एकच मार्गदर्शक तारा राहिलेला आहे.

संघटित समाजवाद हा जैसे थे परिस्थिति उचलून घरणारा बनला आहे. घटना व कायदेशीरपणाचे परंपरागत असे कांहीं हक्क पाळले जावेत अशा नेमस्त मताचा हा पुरस्कर्ता आहे आणि या जैसे थे परिस्थिति टिकविण्याच्या प्रकाराच्या पोटी आणखीही कांहीं नवीन व विशेष आक्रमक असे प्रकार जन्माला आले आहेत. यांतील कांहीं आक्रमक प्रकार म्हणजे शुद्ध दरोडेखोरीचे आहेत. दुसरे कांहीं परिपूर्ण जुनाट मतवादी असले तरी कायदेशीरपणाचे बाबतीत त्यांचा आग्रह संघटित समाजवाद्यांच्यापेक्षा तसूभरही कमी नाही. जैसे थे परिस्थितीला उचलून घरणारे नेमस्त, परिपूर्ण आणि आत्यंतिक मतांच्या या अनुयायांच्यांतील निरनिराळ्या छटा समजल्यावर सध्याच्या युरोपमधील पक्षीय राजकारण समजणे पुष्कळ सोपे होईल. ते आपसांत भांडतात आणि सर्वसाधारण भांडणांतील त्यांच्या कर्कश आवाजांत त्यांच्या प्रयत्नांतील सारखेपणाचा तोंडबळा समजणे कठीण होते. विशेषतः एकादा प्रबळ शत्रू दत्त म्हणून पुढे ठाकतो तेव्हा कायद्याच्या

राज्याचे प्रेम असलेला सुधारणांचा इच्छुक, जैसे थे चा पुरस्कर्ता आणि अधिकारपद शोषणारा असा हा समाजवाद जगांतील सर्व राष्ट्रांतून दिसून येईल. अशा स्वरूपाच्या राष्ट्रीय समाजवाद्यांच्या एकमेळावा म्हणजे आंतरराष्ट्रीय समाजवादी संघटना. या मेळाव्यांतून अगदी अपघाताने चुकून जरी एकादा अधिक ध्येयवादी समाजवादाच्या कोणी प्रतिनिधी निघालाच तर फार तर त्याचे म्हणणे ऐकले जाईल. मात्र निर्णय घेताना; त्याला कोणतेही स्थान मिळणार नाही. अगदी पूर्वी म्हणजे १९१४ सालीच आंतरराष्ट्रीय समाजवादी संघटनेने प्रत्येक राष्ट्रांतील समाजवाद्यांना आपापल्या मार्गांनी जाऊ देण्याचे ठरविले आणि तेव्हांपासून प्रत्येक देशांतील समाजवाद्यांनी संपूर्ण तत्त्वशून्यतेच्या मार्गांनी जाण्याचे ठरविले. तत्त्वशून्य आचरण हेच राष्ट्रांतर्गत समाजवादाचे स्वरूप ठरले म्हणजे आंतरराष्ट्रीय समाजवाद व त्याच्या सर्व कृति हतबलतेच्या निदर्शक ठरणे स्वाभाविकच आहे.

या वर्षांच्या एक जूनला फ्रान्सचा समाजवाद दोन गुन्हांत सायादार बनला. फ्रान्समधील अंतर्गत लोकशाहीचा मुडदा पाडण्याचे कामी त्याने मदत केली. अल्जेरियांतील जनतेवर असलेला सुरा तिच्या गळ्याजवळ आणखी थोडा नेण्यास त्याने मदत केली. काल व परिणाम या दोन्ही दृष्टीने अल्जेरियांतील जनतेविरुद्ध केलेला अपराध अधिक गंभीर आहे. परदेशांतील स्वातंत्र्याच्या कत्तलीच्या या मूळ पापांतून अंतर्गत लोकशाहीच्या कत्तलीचे पाप निर्माण झाले, एक जून

आणि त्यापूर्वीचे कांहीं दिवस या कालांत साधारणतः पुढीलप्रमाणें घडामोडी झाल्या.

अल्जेरियांतील फ्रेंच कोलोनसनी बंड केलें. सत्ता काबीज केली व पॅरिसमधील सरकारचे हूकूम अवमानिले. फ्रेंच सैन्यांतील बरेच विभाग त्यांच्या बरोबर होते. अल्जेरियांतील कांहीं पॅरिशूट सैनिक फ्रान्समध्ये गुप्तपणें उतरल्याच्या बातम्या होत्या. संबंध फ्रेंच सैन्यांत मोठ्या प्रमाणावर बेदिली माजल्याचेंही वृत्त होतें. फ्रान्सच्या मुख्य भूमीवर अल्जेरियांतील उदाहरणाची पुनरावृत्ति होऊन यादवी युद्ध सुरू होण्याचा गंभीर इषारा मिळालेला होता. जवळपास गेलें संपूर्ण दशक सामुदायिक कत्तली व शारीरिक छळ या कलेंत निष्णात झालेल्या अल्जेरियांतील बंडखोरांनीं असें जाहीर केलें कीं फ्रान्समध्ये जनरल डी गॉल यांच्या नेतृत्वाखाली सरकार स्थापन झालें तरच तें सरकार मानलें जाईल. पॅरिसमधील सरकारने प्रथम आपला अधिकार प्रस्थापित करण्याचा देखावा करून पाहिला. पण सरकार लगेच कोलमडलें. पार्लमेंटमध्ये फ्रेंच समाजवाद्यांनी अल्जेरियासाठीं आणीबाणीचे काळांतील अधिकार मिळालेवत, पार्लमेंट सहा महिने तहकूब करावें, या काळात कायदे करण्याचे सर्व अधिकार डी गोलला द्यावेत; व नंतर घटनात्मक सुधारणा सर्वमतासाठी लोकांच्यापुढें ठेवण्यासाठी आलेले ठराव मंजूर करण्याचे कामी मदत केली.

या असाधारण योजनांच्या विरुद्ध एकरा जास्तीत जास्त २२४ मते नोंदविली गेली. त्यांत कम्युनिस्ट १४८,

सोशॅलिस्ट ५० चे आसपास, रॅडिकल सोशॅलिस्ट १२ आणि ३२९ अनकील मते देणाऱ्यांत पिजादिस्ट कॉन्झरव्हेटीव, उजवे रॅडिकलस्, फुटीर रॅडिकलस्, बहुतेक सर्व पॉप्युलर रिपब्लिकन्स एकूण सोशॅलिस्टांच्यापैकीं निम्मे, सर्व सोशॅलिस्ट रिपब्लिकन्स आणि २४ रॅडिकल्स. दुसरी मतमोजणीही गमतीची झाली. विशेष अधिकारासंबंधींचें बील विचारांत घेण्याचें कांहीं दिवसासाठीं पुढें ढकलावें, ही कम्युनिस्टांची सूचना १६५ विरुद्ध ३२९ मते पडून फेटाळली गेली. ही सूचना फेटाळून लावण्याचे बाजूनें सोशॅलिस्टांनीं मते दिलीं नाहींत हें खरें; पण यावरून एक गोष्ट सिद्ध होते कीं साम्राज्यवाद किंवा फॅसिझम यापेक्षां कम्युनिझमसंबंधींच्या तिरस्काराची भावना सोशॅलिस्टांच्यांत अधिक प्रभावी आहे. समाजवाद्यांत या अरिष्टांच्याबद्दल असलेली तिरस्काराची वृत्ती नवीन जग घडविण्याच्या खंबीर इच्छाशक्तींतून निर्माण झालेली असेल तर एखादा इष्ट ठराव कोणीही मांडला तरी त्या बाजूनें मत देण्याचें टाळून चालणार नाहीं. मग असा ठराव कोणत्याही गटाकडून आलेला असो. जसें एखादा चुकीचा ठराव आला तर कोणीही तो मांडलेला असला तरी त्याविरुद्ध मत नोंदविण्याची जबाबदारी टाळून चालणार नाहीं.

सध्याच्या डि गॉल प्रकरणांतील कम्युनिस्टांचें वर्तन तपासून पहाण्यासारखें आहे. अल्जेरिया व फ्रान्स या दोहोंच्या बाबतींत घडलेल्या पापमय क्रत्याविरुद्ध अधिक परिणामकारक निदर्शन व कृति करण्याचें कम्युनिस्टांनीं कां टाळलें ? हिटलर सत्तारूढ होत असतांना ब्याप्रमाणें

जर्मन कम्युनिस्टांची गाळण उडाली त्या-
प्रमाणेच फ्रेंच कम्युनिस्ट गलितगात्र झाले
असतील हें शक्य आहे. असेच असेल
तर निदान पश्चिम युरोपांत प्रत्यक्ष कृति
करण्याची कम्युनिस्टांची शक्ति फार मर्या-
दित आहे. आणि त्याचा उपयोग विरोधी
पक्षीयांचें सरकार सनदशीरपणाचा देखावा
कायम ठवीपर्यंतच होतो असे मानता
येईल. हेही शक्य आहे की डी गॉलच्या
परराष्ट्रीय घोरणामुळे नाटो करारास कांहीं
अस्थिरता येईल या शंकेनेही ते थब-
कून वागले असतील. याचा सरळ अर्थ
असाच आहे की सोव्हिएट परराष्ट्रीय
घोरणाचे अन्य कांहीं हेतु साधावयाचे
नाहींत तोंपर्यंतच आंतरराष्ट्रीय कम्युनिझम
दुष्ट शक्तींच्या विरुद्ध खवळून उभा
ठाकेल. मॅडे फ्रान्स यांच्या रँडिकल
पक्षाचीही दखल घेतली पाहिजे. तो एके-
काळी फ्रान्सची अद्भुत व्यक्ति म्हणून
ओळखला जात असे. त्या काळांत फ्रेंच
राजकारणाला निश्चित व विधायक पुरो-
गामी कृति करण्याचें सामर्थ्य त्याने दिलें.
नंतर असे दिसून आलें की हा सर्व बदल
वरवरचाच होता. आणि असे होणेंच
स्वाभाविक होते. दिर्घकालाच्या अनुभवा-
नंतर माणसांचीं मनें कठीण बनतात.
आणि वैचारिक भिन्नता तीव्र
स्वरूपाची होते, अशा स्थितींत स्वत्वा-
चाही त्याग करून स्वार्थत्यागपूर्वक व
तत्त्वनिष्ठ भूमिकेने दीर्घ काळ प्रयत्न करण्या-
खेरीज इतर कोणताही चमत्कार शक्य
नसतो. शिखर राजनीतीचे डावपेंच किंवा
अगदी कुशल सुसह्येगिरी यांचा उपयोग
न करतां व्यापक जनसमुदायाचें मत-
परिवर्तन केवळ तात्कालिक प्रश्नावरच

नव्हे, तर मूलभूत विचारसरणीस घरून केले
तरच असा चमत्कार घडणें शक्य होईल.

फ्रान्समध्ये अशी एक व्यक्ति होती
की जिने अशा मूलभूत परिवर्तनासाठीं
सतत प्रयत्न केले. विद्यमान अशा सर्व
फ्रेंच समाजवाद्यांत तो आघाडीवरील
अनुभवी लढवय्या होता. त्यांनी १५
एप्रिलला आपण आजारी असल्याचें
आम्हाला कळविलें आणि फ्रेंच समाजवादी
पुढान्यांचे गुन्ह्याकडे सोशॅलिस्ट इंटर-
नॅशनलनें अशा निष्क्रिय रीतीनें दुर्लक्ष
करावे याबद्दल त्यांनी घोर
निराशा व्यक्त केली होती. मार्क्स्यु
पायव्हर्ट यांनी लिहिलें 'ते खुशाल स्वस्थ
राहोत' 'तिसऱ्या शक्ती'चा विचार व
मार्ग याचा पुरस्कार मी सतत करीत
राहीन.' आपल्या भूतपूर्व सहकाऱ्यांनीं
समाजवादाचा पूर्ण विश्वासघात केल्याचें
पाहिल्यानंतर दोन दिवसांनीं या शूर
समाजवाद्याचें निघन झालें. मुकाट्यानें
बसण्याचें त्यानें कबूल केलें असतें तर
इतरांच्याप्रमाणेच कीर्ति व सत्ता याचा
सहज लाभ त्याला झाला अरुता. आज
दिमाखानें मिरवणारे विस्मतीच्या गर्तेत
नाहींसे होतील; पण मार्क्स्यु पायव्हर्ट याचें
नांव भविष्यकालांत अजरामर होईल.

एक जून रोजीं जो गुन्हा घडला तो
एकाएकीं घडत नसतो. सद्बर्तन व तत्त्व
धान्यावर बसविण्याची कला हलके हलके
साध्य होत असते. कांहीं अवस्थानंतर
आणि कांहींसे अडखळत गुन्हेगारी प्रकृ-
तीचें रूपांतर सर्वांत होतें. युरोपीयन
समाजवादाचे विश्वासघाताचें पहिलें पाऊल
पन्नास वर्षापूर्वी आणि फ्रान्समध्येच
ठाकल गेलें. त्यावेळीं समाजवाद्यांनीं

ताकदीशिवाय अधिकार स्वीकारण्याचें ठर-
विलें. आतां अगदीं अलिकडे ज्या घटना
घडल्या त्यासंबंधीं एक क्रांतिकारक फ्रेंच
नागरिक मार्क्यु पायव्हर्ट यांनीं खाळील-
प्रमाणें म्हटलें आहे.

(१) अल्जेरियांतील वसाहत वाल्यांनीं
आपलें राजकारण लाकोस्टे-गायमोलेवर
बहास्वीपणें लादलें (फे. १९५६) (२)
अधिकार टिकावण्यासाठीं गायमोले यांनीं
पक्षाचे स्वरूपांत बेकायदेशीरपणें बदल
केला, (२ जून १९५६) त्यानंतर सर-
कारांतील प्रमुख म्हणून त्यानें कार्यका-
रिणीचे सदस्य नियुक्त केले. (जुलै
१९५६) काँग्रेस ठरावाच्या आघारें वाटा-
घाटी करण्याचें त्यानें नाकारलें असून
आतांपर्यंत ला कोस्टेच्या वसाहतवादी
भूमिकेस पाठींबा दिलेला आहे. (३)
परंतु युद्ध देशविधायक ठरणार म्हणून
त्याची उचवांगडी करून बळ्या बळ्या
भांडवलदारांच्या प्रतिनिधींची तेंथें
नेमणूक करण्यांत आली. (बर्गोस
व गालिअर्ड) परंतु अमेरिकेंतील बडे
भांडवलदार अधीर झालेले आहेत. पुराण-
मतवादी फ्रेंचांचा मूर्खपणा ते पाहात
आहेत. त्यांनीं आतां संपूर्ण ताबा घेतला
आहे. कारण ते आर्थिक सहाय्य देत
आहेत आणि साम्राज्यवादविरोधी अशी
जी बहुसंख्य मानवांची आघाडी आहे,
तिच्या विरोधी टिकाव घरणारे घोरण
त्यांना चालावावयाचें आहे. एका चुकीमागें
दुसरी-अगदीं संपूर्ण विश्वासघाताची
शेवटची निर्लज्ज पायरी गांठीपर्यंत त्यांत
बदल नाहीं.

ज्या तऱ्हेनें समाजवाद आपला आत्मा
गमावून बसला, त्याचा कालक्रम ठरविणें

किंवा त्याच्या न्हासाची तर्कसंगती शोधून-
नक्की करणें हें फार कठीण आहे. या सर्व
प्रक्रियेंतील जे निरनिराळे दुवे आहेत,
त्याची दखल फार तर घेता येईल. परंतु
या दुव्यांचा क्रम प्रत्येक देशांतील बदल-
गारी परिस्थिति आणि असें संशोधन
करणान्याच्या मनाचा कल यावर
अवलंबून आहे. कोणताही क्रम न ठरवितां
हे दुवे काय आहेत तें पाहूं. अगदीं सुरु-
वातीच्या काळांत क्रांतिकारक परिवर्तन
घडवून आणण्याची तीव्र मनीषा हा एक
दुवा आहे. सत्तेची अभिलाषा हा दुसरा
दुवा आहे. सत्ता काबीज करण्यांत आणि
क्रांति घडवून आणण्यांत आलेल्या अप-
यशांतून अन्य शक्ति व प्रवृत्ती यांच्याशीं
मिळतें घेण्याच्या प्रवृत्तीचा उद्देश झाला.
हा तिसरा दुवा. मिळतें घेण्याच्या या
प्रवृत्तीमुळें जी तत्त्वच्युति झाली आणि
तडजोडवादी मनोवृत्ति निर्माण झाली
हा चौथा दुवा, असें म्हणतां येईल. सतत
तत्त्वच्युतीमुळें निश्चित भूमिकेचा अभाव
निर्माण झाला, हा पांचवा दुवा. दोन
इच्छा; एक क्रांतीची आणि दुसरी सत्तेची,
अपयशांतून निराशा आणि तडजोडीचा
शोध, तत्वांना तिलांजळी आणि
घोरणाचा सतत अभाव, अशा या
पांच दुव्यांतून समाजवादाचा न्हास होत
गेला आहे. तर्कसंगती व कालसंगती
यापैकीं अगोदर कोणतें व नंतर कोणतें हें
या टिकाणीं सांगितलेलें नाहीं. अज्ञान
आणि दुर्बल इच्छाशक्ति यामुळें तत्त्व-
च्युतीला सुरुवात झाली व मिळतें घेण्याची
प्रवृत्ति जन्मास आली असें म्हणतां येईल.
पण याच्या उलट झालें असण्याचीही फार
शक्यता आहे. जगांतील सर्व सांप्रदायिक

सोशलिस्टांचें वैशिष्ट्य आजच्याप्रमाणेंच घोरणाचा अभाव हेंच एक बनले म्हणजे मग इतर चार दुव्यांचा पायाच ढासळतो. क्रांति घडवून आणण्याच्या दुर्दम्य इच्छा-शक्तीला कांहींतरी चांगळें घडाविण्याच्या इच्छेचें स्वरूप येतें. केवळ अधिकार-अभिलाषेतून लोभ निर्माण होतो. कधी तरी प्रासंगिक तडजोड करण्याच्या वृत्तीतून सतत कांहीं आघार शोधणारा पगुंपणा निर्माण होतो. तरवच्युतीच्या एखाद्या प्रसंगांतून कुशल कारस्थानें व कुशल डावपेचांचा घंदा बनतो आण जुलुमा-विरुद्ध लढण्याच्या समान कार्यक्रमाच्या पोकळ घोषणांचा भुलामा या कृत्याना नंतर दिला जातो.

अशा समाजवादाचा सर्वनाशच होणार. भांडवलशाही किंवा कम्युनिझम ह्या ज्या आजच्या प्रमुख शक्ति आहेत त्याच असा समाजवाद गिळून टाकतील. जर समाजवादानें आपलें शुद्ध बीज बाजूस करून दीर्घ कालपर्यंत त्यांची निगा राखली, अगदीं निष्काम बुद्धीनें निगा राखली, तर कदाचित् शेवटीं विजयी होण्याची कांहीं आशा आहे. हें बीज अलग करून त्याची निगा राखतां यावी यासाठीं सर्व देशांतील आजच्या समाजवादी संघटनांचें विघटन होणेंच जरूर आहे. अधिकाराची हाव आणि ऐक्याच्या अनंत काळच्या घोषणा यांनी तरव व घोरणांची दीर्घकाळ गळ-चेपी झालेली आहे. समाजवादी, विशेषतः युरोपांतील समाजवादी, निदान ज्यांचा राष्ट्रीय व आंतरराष्ट्रीय क्षेत्रांत समता निर्माण करण्यासाठीं उत्पन्नाची मर्यादा निश्चित करणें, जागतिक पार्लमेंट आणि सविनय कायदेभंग,

यावर विश्वास आहे, अशांनी सांप्रदायिक सोशलिस्ट पक्षांतून अलग होऊन स्वतंत्रपणें तत्त्वनिष्ठ आचरणाची सुरुवात केली पाहिजे.

ताबडतोबीचे फायदे व अधिकार यांचा मोह दूर सारून वरवर दिसणाऱ्या परामत्राच्या वातावरणांतही आपला आत्मान गमावितां आशियांतील समाजवाद्यांनी राष्ट्रीय व आंतरराष्ट्रीय क्षेत्रांत क्रांतिकारक मनोवृत्तीनें घोपट मार्ग आक्रमावा, अशी अपेक्षा ठेवणें इष्ट होतें. त्यांच्या पाठीवर साम्राज्यशाही लामांचा खास बोजा नव्हता. तसेंच युरोपीय समाजवाद्यांप्रमाणें दमछाक झालेल्या तिसऱ्या पिढीचे समाजवादी ते नव्हते.

ब्रह्मदेश, इंडोनेशिया आणि हिंदुस्थानांतील प्रजासमाजवादी म्हणून ओळखल्या जाणाऱ्या परंपरागत सोशलिस्टांनी हें आतां सिद्ध केलें आहे कीं परराष्ट्रीय घोरणाचे बाबतीत त्या त्या देशांतील सरकारवर जनतेचा जितका विश्वास आहे. तितक्याही जनतेच्या विश्वासास ते पात्र नाहींत. यांच्यापैकी एखादा पक्ष कधी काळीं सत्तेवर आलाच तर श्री. नेहरू, नू किंवा सौकानो यांच्यापेक्षाही अधिक निश्चितपणें हे पक्ष आपापला देशअटलांटिक गटाशीं संलग्न करतील. याचा अर्थ हे जे तीन. महाभाग आपापल्या देशांत सरकार चालवत आहेत त्यांना स्वतंत्र परराष्ट्रीय घोरणाचा अर्थ समजला व त्यांनीं ते तसें चालविलें असा अजिबात नाहीं. ते फक्त एका गरजेतून दुसऱ्या गरजेपर्यंत असें घडवडत राहिले. तसेंच कोणत्याही दुय्यम दर्जाच्या तरवाला बांधून घेण्याची त्यांना कधीं गरजच

वाटली नाही. आणि त्यांच्यातील अहंकार व स्वाभिमान हा त्या त्या देशांतील समाजवाद्यांच्यापेक्षा अधिक जागृत असल्यामुळे जगांतील दोन गटांपैकी एकाशी कायमचें बांधून घेणें त्यांना मानवलें नाहीं. एक वा दुसऱ्या गटाची नोकरी त्यांनीं प्रसंगानुसार बजावली; पण कोणा एका गटाचे गुलाम ते कधीं झाले नाहींत. ते अटलांटिक व सोव्हिएट गटाचे प्रासंगिक पाठीराखे आहेत. या देशांतील समाजवादी नेत्यांनीं मात्र, लष्करी दृष्ट्या नव्हे तरी वैचारिक दृष्टीनें, अटलांटिक गटाचें सतत समर्थक बनण्याची भूमिका घेतली आहे. दुसरें कांहीं घडणें अशक्यच होतें. त्यांच्यापुढें अन्य तीन मार्ग उपलब्ध होते. सोव्हिएटघाजिणें हाणें; सरकारी घोरणाला पूर्ण पाठींबा देणें; किंवा क्रांतिकारक परराष्ट्रीय नीति तयार करणें. त्यांना सोव्हिएटघाजिणें बनणें कठीण होतें. कारण, दुय्यम दर्जाच्या कांहीं तार्विक कल्पनांच्या पकडीत ते होते. याच कारणासाठीं किंवा सरकारविरोधी प्रचार करण्याची गरज भागविण्यासाठीं, आलटून पालटून या किंवा त्या गटाची नोकरी बजावण्याच्या किंवा चुकून ज्याला तटस्थतेचें घोरण असें नांव मिळालें आहे अशा घोरणाला, ते पूर्ण पाठींबा देऊं शकले नाहींत. आपली अदूर दृष्टि, विकृत विचारांचें जंगल आणि अल्प मुदतीच्या अधिकाराची हांव बाजूस ठेवून त्यांनीं विचार केला असता, तर कदाचित् अटलांटिक व सोव्हिएट गटाबाहेर प्रभावी लोकमत बनविण्याचें विधायक घोरण त्यांना आंखतां आलें असतें. यासाठीं अटल आणि सतत वृद्धिंगत होणारी

तत्व व भ्रद्धा, क्रांतिकारक व विधायक कार्य सतत करित रहाण्याची वृत्ति आणि कधींहि न संपणारा प्रवर्तप्राय नव्हे तरी खेचराचा घोर या तीन गुणांची आवश्यकता होती. आणि याचा संपूर्ण अभाव होता. मूलभूत रीतीनें पाहिल्यास त्यांचा पिंड पुरेसा क्रांतिकारक नव्हता हेंच खरें. मंत्रिपदाच्या गादीची भुरळ व मोह हाही जास्तच होता.

१९५४ सालीं आशीयाई सोशलिस्टांच्या व्युरोची जी बैठक झाली त्यावेळीं आशियांतील समाजवाद्यांचें हाडामासाएवजीं मातीचें ठिसूळ पाय उघडकीला आले. व्युरोपुढें तीन मुद्दे विचारार्थ होते. युरोपांतील नाटो संघटनेप्रमाणें दक्षिण आशियांतील सीटो संघटना स्थापन करण्याच्या अमेरिकेच्या घोरणाची दखल तांकाळ घेणें आशीयाई समाजवाद्यांना अगत्याचें होतें. फ्रेंच व ब्रिटिश सरकारनें जी दडपशाही चालविली होती, विशेषतः अल्जेरिया व केनियामध्ये, त्यांतून सर्व आशियांत साम्राज्यवादी राष्ट्रांच्या मालावर बहिष्कार घालण्याचा प्रश्न निर्माण झाला होता; प्रौढ मतदानावर आधारलेल्या मतदानाच्या पद्धतीनें विद्रवपार्लमेंट निर्माण करतां येईल अशा तऱ्हेनें युनोच्या प्रस्थापित रचनेत बदल करण्यास आशियांतील समाजवादी तयार नसतील तर निदान त्यांनीं सर्व राष्ट्रांना सभासद होण्याची मोकळीक असावी; व्हेटोचा अधिकार आणि सेक्युरिटी कौन्सिलवरील कायम सभासद हें रद्द करण्याची मागणी करणें हें आवश्यक होतें. व्युरोच्या या बैठकीत कायम सदस्यपदतिला विरोध, साम्राज्यशाही देशांतील मालावर बहिष्कार, आणि युनो

सनदेंत सुधारणा, हे तिन्हीहि प्रश्न अगदीं स्पष्टपणें व जोरदारपणें मांडण्यांत आले होतें. ब्रह्मदेश व इंडोनेशियांतील सोशॅलिस्ट या प्रश्नांवर कांहीं निश्चित भूमिका घेण्याच्या कल्पनेनेच अगदीं घाबरून गेलें. त्यांनीं कार्यपद्धतीचें मूर्खपणाचें मुद्दे उपास्थित केलें. विचार करण्यासाठीं त्यांनीं वेळ मागून घेतला. अगदीं अनोळखी ठिकाणीं अचानकपणें आणल्यामुळें लहानमुळें भेदरून जावीत, अशी त्यांची अवस्था दिसली. पण हे सर्व खोटे तरी होते किंवा बावळटपणाचा अजोड पुरावा होता. हे खोटे अशासाठीं होते कीं, व्युरोच्या या अगोदरच्या बैठकींत यांतील दोन प्रश्नांचा विचार झाला होता. ती बावळटपणाची कबूली अशासाठीं होती कीं मुत्सद्दी व राजकारणी म्हणून ज्या महत्त्वाच्या घडामोडी या काळांत झाल्या त्यासंबंधी स्पष्ट प्रतिक्रिया असणें आवश्यक होते.

या भीतिदायक प्रकरणाचा थोडासासा बोध होण्यासाठीं इस्त्राएल व ब्रह्मदेश यांच्यांत जीं भागीदारी नुकतीच सुरू झाली होती त्याची माहिती असणें आवश्यक आहे. परस्परांच्या देशांत शिष्ट-मंडळे गेली होती आणि शस्त्रास्त्रपुरवठ्याच्या कराराची पूर्व तयारी झाला होती. ब्रह्मदेशांताल सोशॅलिस्टांच्यापैकी एक जण त्यापैकी संरक्षणमंत्री होता व एकाकडे उद्योगधंद्याचे खातें होतें. अमेरिकेकडून शस्त्रास्त्रे सरळपणें घेण्याची त्यांची हिंमत नव्हती. मात्र हीच शस्त्रास्त्रे इस्त्राएलमार्फत घेण्यास तें अगदीं तयार होते. अमेरिकेची जीं शस्त्रास्त्रे ब्रह्मदेशांत पोचली त्यावर बहुधा निश्चित-

पणेंच 'इस्त्राएलमध्ये बनविलेली' असें लेबल लावण्यांत आले असेल. या असल्या चोरट्या व्यवहाराची पुरेशी माहिती जगाला नाहीं. इस्त्राएल हे खरोखरच अमेरिका व युरोप यांची आशियांतील छाया असून त्याचें हस्तक राष्ट्र आहे. इंदी नमूद केले पाहिजे की, पाश्चिमात्यांची शस्त्रास्त्रे व अवजारे पाहिली की आशियांतील टोंगी सोशॅलिस्टांच्या तोंडाला लगेच पाणी सुटते. आशियाई सोशॅलिस्टांच्या बैठकींत असे प्रश्न यानंतर बहुधा कधीच उपस्थित करण्यांत आले नसतील. हिंदी सोशॅलिस्टांच्यातील जे क्रांतीकारक विचारसरणीचे होते त्यांना पुढे लौकरच अशा प्रकारचे भविष्याकडे कल असलेले विचार स्वतःच्या देशांतील प्रश्नासंबंधी उपस्थित करण्याच्या अपराधावरून संघटनेतून काढून टाकण्यांत आले. हिंदुस्थानांतील अर्धवट सोशॅलिस्टांचा अघःपात किती होऊ शकतो याचें पहिले दर्शन कोरीयांतील लढाईच्या वेळीं झाले. त्यावेळीं दक्षिण कोरीयाच्या सामुदायिक संरक्षणाचें तत्त्व त्यांनीं विनासायास गिळलें. अंतर्गत पेंचप्रसंगानंतरच त्यांनीं ही भूमिका सोडली.

आशियांतील समाजवाद्यांच्या अट-लांटीक गटावर भिस्त ठेवण्याच्या या प्रवृत्तीपासून जपान व अरब-स्तानांतील समाजवादी पुष्कळसे अल्लिप्त आहेत. जपान व अरबस्तानांत निर्माण झालेल्या विचारसरणीच्या मार्गें विशेष जागतिक दृष्टि आहे, असें नसून तो त्यांच्या राष्ट्रीय परिस्थितीच्या निकडीचा प्रश्न आहे. यातून दुबळेपणा निर्माण होतो तसेंच सामर्थ्यहि मिळते. जपान व अरे-

वियांतील सोशॅलिस्ट मर्यादित दृष्टिकोनाचे बनले आणि एकमेकावर इष्ट परिणाम करणाऱ्या जागतिक प्रवाहापासून अलग राहून केवळ राष्ट्रीय पातळी पुरतांच ते विचार करतात. या दृष्टीने हा दुबळेपणा आहे. या दृष्टिकोनांतून सामर्थ्य अशामुळे व्यक्त होते की राष्ट्रीय गरजे-प्रमाणे मर्यादित व सतत बदलण्याची त्यांच्यात प्रवृत्ति आहे. केवळ जागतिक श्येयवादाचा भाग म्हणूनच ते असे वागते तर कदाचित् त्यांचा टिकाव लागला नसता. शिवाय जपानी सोशॅलिस्ट फार व्यवहारकुशल आहेत. जपानची भू-राजकीय (जी ओ-पोलिटिकल) स्थिति त्यांनी चांगल्या तऱ्हेने हेरली आहे. त्यांच्यात फूट झाली तो अल्पकाल सोडून दिला तर ते त्यांच्या देशांत व आसपास असलेल्या सोशॅलिस्ट व अमेरिकन शस्त्रास्त्रांच्या बाबतीत तटस्थतेच्या भूमिकेला खंबीरपणे चिकटून आहेत. युद्धोत्तर कालांत जपान मधील सर्व मंत्रिभंडांना अटलांटिक गटांत समाविष्ट होणारे घोरण आंखले व याचा पूर्ण फायदा घेऊन युद्ध कालांत उच्चस्त झालेली अर्थव्यवस्था दुरूस्त करून घष्टपुष्ट केली. सरकारच्या या घोरणाची खात्री असल्यामुळे जपानी सोशॅलिस्टांना कोणत्याहि गटांत सामील न होण्याचे घोरण कांहींसे प्रभावीपणे स्वीकारतां आले. याचा उपयोग सत्ता मिळाविण्यासाठी त्यांना जे आंदोलन सुरू ठेवणे आवश्यक होते त्यासाठी अर्थातच शाला.

अरेबियन सोशॅलिस्ट्स, विशेषतः सीरिया व लबनानमधील, दोन गटांत

तटस्थतेने वागण्याचे घोरण बरेच दिवस अवलंबित आहेत; परंतु केवळ राष्ट्रीय गरजेच्या दृष्टीने मर्यादित व कांहीं प्रमाणांत व कांहीं वेळां सोशॅलिस्ट गटाकडे ते अधिक झुकले आहेत. आफ्रम हुरानी यांच्या नेतृत्वाखाली पाश्चिमात्य गटाचे वर्चस्व व त्यांचा दृष्टिकोन यांतून सीरियाची मुक्तता करण्याचे कामी सीरियाई सोशॅलिस्ट नेहमी आघाडीवर होते. लेबेनॉनचे सोशॅलिस्ट आपले नेते कमाल जुम्बलाट यांच्या नेतृत्वाखाली लेबनॉनची पाश्चिमात्य गटाच्या तावडीतून सुटका करण्यासाठी सशस्त्र लढ्यांत सध्या इतर पक्षीयांच्या सह गुंतलेले आहेत असे दिसते. लेबेनॉनमधील घडामोडी फार अर्थगर्भ आहेत. श्री. कमाल हे असे गृहस्थ आहेत की एके कार्ळी अटलांटिक गटाशी त्यांच्या अगदी जवळच्या संबंधामुळे अमेरिकन सरकारच्या प्रेरणेने त्या देशाच्या दौऱ्यावर जाण्याच्याहि ते तयारीत होते. तेच आज त्यांच्या देशातील अमेरिकन दलांच्या विरुद्ध सुरू असलेल्या ग्रामीण विभागांतील बंडाचे कप्तान बनलेले आहेत. ज्या झुझ टोळीचे ते संजामदार नेते आहेत ती एक अगदी कुशल जमात आहे. या वंशाचे लोक अनेक उलथापालथीनंतरहि सीरिया व लेबेनान मध्येच टिकून आहेत. एक लाखाच्या आसपास त्यांची संख्या आहे. हे झुझ म्हणजे वेदांत्यांचाच एक प्रकार आहे असे म्हणतां येईल. हे बहादूर लोक भूतकाळांतील या भागाचे हिंदी नागरिक किंवा हिंदुस्थानच्या प्रभावाखाली असलेल्या एखाद्या गटाचे अवशेष आहेत किंवा काय याचे संशोधन वैशिष्ट्यपूर्ण होईल.

ख्रिस्ती धर्म व इस्लाम यांच्या लोंढ्यांतून हे लोक टिकून कसे राहिले हे एक कायमचें गूढ आहे. याचा थोडाफार खुलासा त्यांच्यासंबंधीच्या पुढील दोन गोष्टींवरून होण्यासारखा आहे. एक, त्यांच्या गुप्त वैठका होतात, आणि दुसरे असे की त्यांची एक धर्माज्ञा अशी आहे की बाह्य जीवनांत कसेंहि नागावें लागलें तरी त्यांनी आपली धर्मश्रद्धा हृदयांत अभंग ठेवली पाहिजे. अंतरंग व बाह्यांग याची पूर्ण फारकत असलेला पृथ्वीच्या पाठीवर दुःश हाच एक नमुना असेल. ज्यांच्याविषयी विशेष आकर्षण वाटावें अशीहि ती एक जमात आहे.

तेल आणि त्यावर आधिपत्य असणाऱ्यांनी लेबनॉनमधील जनतेला जहाल बनविले असून हलके हलके सर्व अरबस्थानांत हेंच होणार आहे. अरबस्थानांतील तेलाचें जे परदेशी मत्केदार आहेत त्यांत अमेरिकन व ब्रिटिशांचाच भरणा अधिक आहे. तेलाच्या स्वामित्वाबद्दल ४०० कोटी रुपये मिळणाऱ्या सरदारांची ४० कुटुंबे आहेत. अरबलोक ही संपत्ति स्वतःच्यासाठी मागणार नाहीत व त्यावरील देशी-परदेशी सरदारांचा अधिकार सतत मान्य करतात, हें अशक्य आहे. सर्व अरबस्थानभर या स्फोटक शगळ्याचें बीज पडलेले असून त्याचा भडका उडणें ही केवळ कांहीं कालाचीच गोष्ट आहे. अरेबियांतील संरंजामशाहीला हाताशी घरणें, ब्रिटन, अमेरिका यांना आवश्यक असलें तरी या पाश्चिमात्य गटापासून दूर होणें, ही अरब राष्ट्रवादाची गरज आहे. कांहीं कठीण अडचणी मार्गांत आहेत. अरबस्थानातील सिरिया, लेबनॉन, इजिप्त

यासारखे जे विशेष क्रांतिकारक प्रदेश आहेत तेथे तेल नाहीं. पण उलट इराक, कुवैत, सौदे अरेबिया यांच्यासारखे जे प्रतिगामी प्रदेश आहेत. तेथे तेल आहे. हे प्रदेश इतके लहान आहेत की तेलामुळे मिळणाऱ्या अफाट संपत्तीतून सर्व थरांतील लोकांचा आर्थिक फायदा झालेला आहे. इतिहास आणि दंतकथा यांतून निर्माण झालेले मतभेद आणि बगदाद व कांहीरा यांच्यातील शगडेही आजतागायत कायम आहेत. यांतून हे प्रश्न अधिक त्रासदायक बनले आहेत. यावर कांहीं उपाय शोधला पाहिजे. अरबस्थानांतील तेल नसलेल्या देशांतील जननेनें निदान संक्रमण काळांत तेल असलेल्या देशांतील जनतेला तेलान्तून मिळणाऱ्या फायद्याचे बाबतीत विशेष अधिकार देण्याचे मान्य केले पाहिजे, तसेंच प्रतिगामी प्रमुखांना पदच्युत करण्याचें बाबतीत किंवा त्यांना लगाम घालण्याचे घोरणांत कोणत्याही तात्कालीन फायद्याच्या हेतूनें अंधुकता येता कामा नये.

ब्रह्मदेश, इंडोनेशीया आणि हिंदुस्थानांतील सांप्रदायिक समाजवादी अॅटलांटिक गटावर अधिकाधिक का अवलंबून रहात आहेत याचें आणखी कारण आतां देतां येईल. दुय्यम दर्जाच्या कांहीं तात्विक कल्पना आणि आपापल्या सरकारशी मतभेद व्यक्त करण्याची आंदोलनात्मक गरज हें एक कारण असल्याचें आपण पाहिले आहे.

पण जर त्यांच्या सरकारचें घोरण लेबनॉन आणि जपानप्रमाणें उचळ अटलांटिक गटाच्या पुरस्काराचें असतें तर कदाचित् ह्यांचें घोरण संपूर्णपणें तटस्थेतेचें

राहिले असते. किंवा असमर्थतेमुळे आणि असंतोषामुळे ते सोव्हिएट-समर्थक झाले असते. अणखीहि एक कारण आहे. इंडोनेशिया आणि हिन्दुस्थान यांतील सांप्रदायिक समाजवादी हे व्यक्तिक आणि निराश बनले आहेत. निवडणुकीत प्रचंड यशाची अपेक्षा त्यांनी वारंवार बाळगली. पण त्यांचे मनसुबे जमीनदोस्त झाले. सत्तेच्या मार्गावरील पाहिले पाऊल म्हणून सहा वर्षांपूर्वी त्यांनी लोकसभेच्या ५०० पैकी १०० जागा जिंकण्याची आशा होती. त्यांना २२ जागांवरच संतुष्टता मानावी लागली आणि गेल्या वर्षी ही संख्या तर १९ वरच आली. इंडोनेशियन सोशलिस्टांचा तर अणखीच खुर्दा उडाला. जवळ जर थोडी अधिक श्रद्धा आणि कणखरपणा असता तर संघटनात्मक आणि वैचारिक स्वरूपाचे कांहीं घडे या पराभवांतून त्यांनी घेतले असते. पण ही माणसें बिनबुडाचीच होती. वाळत्या गवतासारखी हलकी फुलकी. म्हणून त्यांनी कुबडीचा आधार घेतला. मग हा आधार जहाल गटाचा असो किंवा उजव्या गटाचा असो, किंबहुना तो कोणाचाहि असो. 'मास्जुमी' या इंडोनियन मुस्लीम जातीयवादी पक्षातील 'पुरोगामी' गटाच्या सहाय्याने निवडणुका लढविण्याशिवाय आपले अस्तित्त्वच राहाणार नाही हे इंडोनेशियांतील सोशलिस्टांनी पूर्वीच ठरविले आहे. 'मास्जुमी' पंथातील प्रतिगामी समजल्या जाणाऱ्या गटांतील राष्ट्रवाद्यांशी सोकानों गटांनै समझौता केला. राष्ट्रांतर्गत बाबतीत कोण खरोखर पुरोगामी होते याची चर्चा बाजूला ठेवली तरी एक गोष्ट स्पष्ट आहे. 'मास्जुमी' पंथातील कांहींच्या

आश्रयाने शारीयार सोशलिस्ट हे उत्तरोत्तर अटलांटिक गटाचे पाठीराखे बनत चालले तर दुसरीकडे त्याच पंथाच्या आश्रयाने सोकानों गटाचे राष्ट्रवादी हे त्या मानाने अधिक 'तटस्थ' पण क्वचित् प्रसंगी सोव्हिएट रशियाच्या बाजूचे झाले. एकूण सारा खेळ कुबड्यांचा बनला आहे. पुरोगामी मास्जुमी पंथीयांच्या कुबडी-शिवाय इंडोनेशिय सोशलिस्ट गलितधैर्य होतात आणि या दोघांनाहि परकीय अटलांटिक गटाच्या कुबडीशिवाय वाटचाल करणे अशक्य होते.

कुबड्यांचा आधार घेण्याचे प्रजासमाजवाद्यांचे घोरण म्हणजे एक घडीव कलाच बनली आहे. कोणत्या कुबडीचा आधार घ्यावा आणि काय अधिक चविष्ट यासंबंधी ते आश्चर्यकारकरीत्या सैल आहेत. महाराष्ट्रांत कम्युनिस्ट व जनसंघ यांची कुबडी, केरळांत काँग्रेस व मुस्लिम लीग यांची कुबडी, ओरिसांत गणतंत्र परिषदेची कुबडी, बंगालमध्ये पुन्हा एकवार कम्युनिस्टांची कुबडी आणि नाखूष काँग्रेसवाल्यांची कुबडी तर जवळपास सर्वत्रच. कुबड्यांचा आधार घेण्याच्या या सैल घोरणाचे जणू एक सूत्रच बनले आहे. सर्व राज्यांतून जेथे जेथे बेजबाबदार आणि जुलुमी राज्यकारभार असेल तेथे तेथे त्याला विरोध हे त्यांचे घोरण आणि म्हणून समान कार्यक्रमाच्या आधारे जे जे कोणी त्यांच्याबरोबर येतील त्यांना घेण्याचे त्यांचे घोरण दिसते. केवळ निवडणुकीपुरतेच हे घोरण असते तर त्यांत कांहीं अर्थ आहे असे आपण मानू. पण वस्तुस्थिति अशी आहे की हा फक्त हव्यास आहे. कांहीं हतवीर्य

लोकांना विधिमंडळांतून जागा हव्या आहेत आणि कांहींना अधिकाराच्या जागा हव्या आहेत. देशांतर्गत राजकारणांत ज्यांना कुबड्या लागतात त्यांना परराष्ट्रीय राजकारणांत 'अटलांटिक गटाची' कुबडी घेणें प्राप्तच आहे. सोव्हिएटची कुबडी कम्युनिस्टांना आणि कांहीं प्रमाणांत कॉंग्रेसला वापरून देण्यांत येते. अटलांटिक किंवा सोव्हिएट कुबडीचा सोयीप्रमाणें क्रमशः उपयोग करून घेण्यांत कॉंग्रेस आज तरबेज झाली आहे. कुतूहलास प्राप्त झालेल्या या मानव-सदृश्य लंगड्या लोकांना बाहेरची अद्याप उपयोगांत न आलेली कोणार्ची कुबडी आहे हें नकळे.

ब्रह्मदेशांतील सोशलिस्ट पार्टीला देशांतर्गत 'कुबडी' ची गरज नव्हती, निदान फारशी नव्हती. कांहीं प्रादेशिक हितसंबंधांचा तिनें जरूर उपयोग करून घेतला. या पक्षानें बेकायदा दडपशाहीचा उपयोग सत्तेवर राहण्याकरितां करून घेतला असें तिचें विरोधक म्हणतात. कम्युनिस्टांशी ज्यांचा संबंध आहे किंवा जे कम्युनिस्ट आहेत यासंबंधी पुरेपूर माहितो असतांनाहि एकदां ब्रह्मदेशीय सोशलिस्टांनीं विह्वलनाम स्वातंत्र्य योध्यांना अनेक प्रकारची मदत केली आहे. म्हणून 'अटलांटिक' गटाची कुबडी वापरण्याच्या या सोशलिस्टांच्या भूमिकेचा अधिक अभ्यास केला पाहिजे. सृष्टुभाषी युगोपियन सोशलिस्टांच्या आकस्मिक आणि मादक संपर्काचा तो परिणाम असावा. ब्रह्मदेशांतील या ना त्या भागांत बंडाळी चालू ठेवून कम्युनिस्टांनीं जें आंतून व बाहेरून दडपण आणलें त्याचाहि तो परिणाम असेल.

वरपांगी अनाकळनीय अशी जी यू नूनें भूमिका घेतली तिचाहि तो परिणाम असेल. एकदां त्यानें राजीनामा दिला आणि उदार मनानें त्यानें यू. बा. स्वे या सोशलिस्टाला आपली गादी दिली. पण सोशलिस्ट मंत्री ज्यावेळीं बंडाळीच्या अडचणांत अधिकच सांपडला त्यावेळीं त्यानें पुन्हां हें मंत्रीपद आपणाकडे घेतलें. असल्या अनुभवांचें ओरखडे स्मृतिपटलावरून सहसा जात नाहींत. यू नूच्या राजीनाम्यामागे परराष्ट्रीय राजकारणाचा कितीसा भाग आहे कोणास टाऊक ! ब्रह्मी सोशलिस्ट पार्टीचा अपरिपक्वपणा सिद्ध करण्याकरितां यू नूनें अधिक चांगला मार्ग अवलंबिणें इष्ट होतें. कारण अप्रामाणिकपणानें केलेला राजसंन्यास किंवा दूर-वर विचार करून त्याचें काय पारेणाम होतील याची दखल न घेतां राजसंन्यास घेणें हा नेहमींचाच आशीयायी मार्ग आहे. कम्युनिस्टांना अनुकूल, असा आरोप यू बा स्वे नें यू नू वर केला. पण तरीहि पार्लमेंटांत यू नूला विजय मिळाला आहे. यू नूनें उलट ब्रह्मी सोशलिस्ट पार्टीवर अटलांटिक गटाला पक्षगती घोरण ठेवल्याचा आरोप केला किंवा नाहीं हें माहित नाहीं. पण तो आरोप त्याला सप्रमाण सिद्ध करतां आला असता. ब्रह्मी फॅसिस्ट-विरोधी संघटना आज दुभंग झाली आहे. आणि प्रत्येक पार्लमेंट सभासदाला बंदुका घारण करण्याचा परवाना देण्यांत आला आहे. कुबड्यांचा आश्रय घेण्याचें घोरण शेवटीं सशस्त्र गुंडगिरींत परिणत होते असें असते. हिंदी सांप्रदायिक समाजवाद्यांना, अशीं संधि मिळालीच तर ते हा आशियांत सर्वत्रच येणारा अनु

भव पुन्हा प्रतीत करतील काय ? कां
गांधीजींबद्दल असणारा किमान आदर
आणि मानवता यांच्या मूल्यांना स्मरून
ते संयम पाळतील ! सांगणें कठीण आहे.

पण कुवड्यांच्या आघाराच्या घोरणानें
सर्वच प्रकारच्या सोशालिस्टांना पछाडलेलें
दिसतें. इटालियन सोशालिस्ट पार्टींत
नेत्रीनै फूट पाडून मवाळ
आणि जहाल असे गट पाडले
त्यावेळेपासून जहाल गट अंतर्गत व
परराष्ट्रीय बाबतींत कम्युनिस्टांपासून दूर
करणें अशक्य झालें आहे. 'डावा समाज-
वाद' म्हणजे अंतर्गत निवडणुकीकरितां
तद्देशीय कम्युनिस्टांच्या मदतीवर अव-
लंबून राहणें आणि नैतिक आणि भौतिक
मदतीकरितां सोव्हिएट रशिया व चीन
यांवर अवलंबून राहणें हा होय. अरूणा
असफअलीच्या नेतृत्वाखालीं कांहीं काळा-
पूर्वी स्थापन झालेला डावा समाजवादी
गट म्हणजे नेत्रीचीच हिंदी आवृत्ति होय.
ब्रह्मदेशांतहि कांहीं डावे समाजवादी
असेच फुटून बाहेर पडले होते. सोशालिस्ट
विचारसरणीतच कांहीं गंभीर
उणीव तर नाही ! सोशालिस्ट स्वतःच्या
पायावर उभेच राहूं शकत नाहीत. त्यांना
कुवड्या लागतात आणि त्याविना त्यांना
मानसिक नवळाई येते. त्यांना पुरेशी
घार नाही, कारण वैचारिक सामर्थ्यानें
आपण नवें जग निर्माण करणार आहोंत,
यावर त्यांचा विश्वासच नाही. परवी
पिड्यान् पिड्या सत्तेच्या पदापासून दूर
राहण्यात त्यांना आनंदच वाटला असता.
कारण मग त्यांच्या वारसदारांना नवें जग
उभारतां झालें असतें. मग तों काळ
कितीहि दूरचा असो.

सोव्हिएट गटाकडे काळ्या लोकांचा
कल असावा, हें समजण्यासारखें आहे.
हिन्दुस्थानांत सोव्हिएट रशियानें अटलां-
टिक गटापेक्षा अधिक पुरोगामी वर्तन
ठेवलें आहे. सोव्हिएट रशियानें दिलेल्या
भांडवलावर व्याजाचा दर कितीतरी कमी
आहे. इंग्रजी भाषा आणि गुलामगिरीच्या
स्मृति चिन्हांना नष्ट करण्याबाबत सोव्हिएट
रशियानें अनुकूल मत व्यक्त केले आहे.
रशियांतील इंजिनिअरांनी आपलें काम
अधिक चोख बजावलें आहे असें दिसतें.
कोरियाचा अपवाद वगळल्यास, आंतर-
राष्ट्रीय कम्युनिझमनें आशियांत कोठेहि
सरंजामशाहीला जीवदान दिलें नाहीं वा
साम्राज्यवादाला हातभार लावलेला नाहीं.
तद्देशीय कम्युनिझम मात्र सदैव भांडणारा
आणि कटकटीचा आहे इतकेंच नव्हे तर
आशियांतील कांहीं प्रदेशांत त्याचे स्वरूप
गुन्हेगाराचे होते. पण आंतरराष्ट्रीय कम्यु-
निझमनें तद्देशीय कम्युनिस्टांना शस्त्रें
पुरविल्याचें मात्र शिद्ध करणें कठीण
आहे. ब्रह्मी कम्युनिष्टांच्या अत्यंत घाणे-
रच्या उठावाबाबतहि हा आरोप लागू
पडण्यासारखा नाहीं. पैसा बहुधा पुरविला
गेला असावा. पश्चिम आशियांतील
भूप्रदेशावर या दोन गटांच्या संघ-
र्षांत आंतरराष्ट्रीय कम्युनिझम जुद्धम
आणि मिळवणूक याविरुद्ध
उभारल्या गेलेल्या बंडाच्या वाजूनें उभा
राहिला. वस्तुस्थितीचें आत्मनिरपेक्ष वर्णन
करणें म्हणजे कोणाची स्तुति वा निंदा
करणें नव्हे. रशियाच्या मूढभूत घोरणाचा
मागोवा घेणें मात्र कमप्राप्त आहे. आधु-
निक संस्कृतीच्या साम्राज्यशाही लामाचा
फायदा झालेले देश अटलांटिक गटांत

आहेत. उल्ट सोव्हिएट रशियाला या साम्राज्यवादी इतिहासाचें ओळें वाहण्याची जरूरी नाहीं. अशी जरूरी अमेरिकेलाहि नाहीं. पण अमेरिका आज साम्राज्यवादाचा लाभ उठविणाऱ्यांची पुढारी आहे. आणि अमेरिकेजवळ भव्य स्वप्न नाहीं किंवा धैर्य नाहीं. आपल्या दोस्तांविरुद्ध वर्तन करण्याचें धैर्य अमेरिकेनें स्फूर्तिचे कांहीं क्षण वगळतां, कधीच दाखविलें नाहीं आणि बहुधा कधी दाखवूं शकणार नाहीं.

एकाद्या देशांतील सर्वच राजकीय पक्षांना सतत भ्रष्ट करणाचें काम आंतरराष्ट्रीय कम्युनिझम करीत नाहीं. जगांत सर्वत्र त्यांची तद्देशीय शाखा आहे. मात्र ही कम्युनिस्ट पार्टी पूर्णपणें आणि मूलभूतपणें भ्रष्ट केली जाते. वैचारिक सामर्थ्याच्या जोरावर तिला गुलाम केलें जातें आणि हें तर अधिकच दुष्कृत्य आहे. या ना त्या स्वरूपाच्या संयुक्त आघाड्यांचा प्रसंगोपात जो उपयोग होतो तेव्हां आंतरराष्ट्रीय कम्युनिझम इतर राजकीय पक्षांनाहि भ्रष्ट करण्याचा प्रयत्न करतो. परंतु अटलांटिक गट या बाबतींत अधिक घृणास्पद धोरण अवलंबीत आहे. त्याचा स्वतःचा असा एखादा विशिष्ट राजकीय पक्ष नसल्यानें, सर्वांनीच अटलांटिक गटाचें धोरण आणि चारित्र्य घ्यावें असें प्रयत्न तो करतो. हें काम तो केवळ प्रचार आणि नवसंदेशाच्या ज्ञानसूर्याच्या सामर्थ्यानें करीत नाहीं. सर्वच राजकीय पक्षांच्या पुढारी मंडळींना, निदान त्यांतील कांहीं गटांना, तो भ्रष्ट करण्याचा प्रयत्न करतो. या प्रयत्नांत पैशाचा प्रभावी उपयोग केला जातो. अमेरिकेनें ही कला विकृतपणें पण

पूर्णत्वाला नेली आहे. एम आर. संघटनेनें (ती अमेरिकेची संघटना आहे याबाबत शंकाच नको) गेल्या कांहीं महिन्यांत विगर कम्युनिस्ट नेत्यांच्या प्रवासार्थ किंवा अन्य कारणास्तव लक्षावधि रुपये खर्च केले आहेत. या संघटनेच्या सभासदांना विशेषें करून प्रातःकाली 'परमेश्वर' मार्गदर्शन करतो असें म्हणतात. या परमेश्वराचें मार्गदर्शन संपूर्णपणें अहितकारक ठरलें आहे. भ्रामक वर्तन, असत्य, आत्मप्रतिष्ठा, आणि मैत्रांत बेवनाव या करितांच हा परमेश्वर मार्गदर्शन करतो. या संघटनेची माहिती अमेरिकेला नसेल तर ते फार मोठें आश्चर्य मानावें लागेल. अमेरिकी नागरिकांना संघटनेचें पूर्ण स्वातंत्र्य असल्यानें तें अशा संघटनेमार्फत कांहींहि करूं शकतील अशा समर्थनांतहि कांहीं अर्थ नाहीं. आपल्या सरकारच्या धोरणाविरुद्ध परराष्ट्रीय नीति कोणताहि नागरीक-मग तो अमेरिकेचा तर नाहींच नाहीं—अंमलांत आणू शकत नाहीं. एखाद्या गांधीवादी इसमाचा, निश्चित श्रद्धा असलेल्या एखाद्या सोशलिस्टाचा किंवा परंपराप्रिय आणि पुराण्या धार्मिक मनोवृत्तीच्या माणसाचाच फार तर थाला अपवाद असूं शकेल.

आशियाई देशांच्या अंतर्गत राजकारणांत अटलांटिक गटाचें अतिक्रमण सध्यां वाढत आहे असें दिसतें. इंडोनेशियाच्या बाबतीत तर उषड गुन्हेगारीची वृत्ति प्रगट झाली. डच उद्योगधंद्यांचें राष्ट्रीयीकरण झाल्यानें अटलांटिक गटानें तेथें एका तर बंडाळी केली किंवा तद्देशीय बंडाळीला पाठिंबा दिला. हिंदुस्थानचें उदाहरण एवढें स्पष्ट

नाहीं. पण येथील अतिक्रमण अधिक विषारी आहे. सांस्कृतिक स्वातंत्र्याची काँग्रेस (Congress for Cultural Freedom) ही अटलांटिक गटाची संघटना आहे. पैसे अमेरिकेचे आणि नेतृत्व इंग्लंडचें. या काँग्रेसचें पदाधिकारी इंग्रजीचा सार्वजनिक वापर चालू रहावा म्हणून चळवळ करीत आहेत. किंवा त्या चळवळीला पाठिंबा देत आहेत. आणि अशा रीतीने स्वातंत्र्यविन्मुख आणि संस्कृतिशून्य वतन करीत आहेत. या काँग्रेसचे पदाधिकारी कोण आहेत आणि कम्युनिस्टद्वेषानें प्रेरित झालेल्या या लोकांचें वर्तन ४० कोटी जनतेवर कांहीं लाख लोकांचें वर्चस्व कायम राहण्याकरितां कसें उपयोगी पडत आहे हें समजल तर हिन्दी जनता थक होईल. अमेरिकेनें या बाबतीत मौन स्वीकारलें आहे किंवा तिला याबाबत पर्वा नसावी. काळ्या लोकांना सोव्हिएट गटांत ढकलण्याचेच हे भावनोत्तेजक प्रयत्न आहेत.

पण रशियालाहि स्वातंत्र्यवादी जनतेची मैत्री नको आहे. 'स्पुटनिक' आणि त्या बरोबरच्या सर्व संस्कृतांचे ते घनी आहेत. या ओळी लिहिल्या जात असतांनाच हंगेरीतील स्वातंत्र्यभक्तांच्या शिरकाणाची बातमी येऊन थडकली आहे. इम्र नाज, पाल मालेटर आणि त्याचे अनेक मित्र यांना गुप्त चौकशीअंती फांशी देण्यांत आलें आहे. हे कोण होते ? तर जे संबंध जगांत मानवी स्वातंत्र्याचें दैदिप्यमान आदर्श बनले होते. फ्रेंच आणि ब्रिटिश यांनी अल्जेरिया आणि कॅनरिया येथें जें गुन्हेगारी वतन केलें आहे तेंच

वर्तन हंगेरीत रशियानें केलेलें दृष्टोत्पत्तीस येतें. दिलेला शब्द मोडणें, सुरक्षित प्रवासाची दिलेली हमी नाकारण, छळ, आणि सर्वांत शेवटीं म्हणजे जनसमूहाचें शिरकाण या सर्वांचाच उपयोग हंगेरीत केला गेला. इम्र नाज नायक झालेल्या हंगेरीच्या नाटकांत एक लालित्यपूर्ण औचित्य निर्माण झालें आहे. एक बंधु, सान्या जगाचा एक बंधु मारला गेला आहे. रशियानें हें केलें. कां केलें ! सर्व देशांतील त्यांच्या गुलामाव्यतिरिक्त इतरांनीं व्यक्त केलेला आदर त्यांना नको काय ? 'स्पुटनिक' च्या सामर्थ्यानें ते एवढे झिंगले आहेत काय ?

हंगेरी फार दूरचा प्रदेश आहे आणि एक तर तो युरोपीय देश आहे असें कांहीं आशियायी लोक म्हणतात. काळ्या लोकांबाबत काय घडत आहे हें त्यांच्या दृष्टीनें तांतडीचें आणि अधिक महत्त्वाचें असेल. अशी वृत्ति तर अगदींच चुकीची आहे. केवळ विश्व-नागरिकत्वाच्या भूमिकेंतून नव्हे, तर केवळ आशियाई म्हणूनहि एक नवें विश्व उभारावयाचें आहे. साम्राज्यवादाचा फायदा उपटणारे किंवा स्पुटनिक वा अँटम बॉम्ब यांनीं झपाटलेले असे ते कागागीर असतां कामा नयेत. दुष्कृताच्या शक्तीची कल्पना नसतां चांगल्या कामीं उपयोग होईल; पण त्यामुळें ते स्वतःच चांगले ठरत नाहीं. अटलांटिक आणि सोव्हिएट गट अजाणपणें या ना त्या ठिकाणीं पुणेगामीपणाला मदत करील. पण तें स्वतः चांगले नाहींत. जी चांगली गोष्ट अतिशय मर्यादित काळापुरतीच किंवा मर्यादित प्रदेशापुरतीच आहे ती चांगली गोष्ट कर

पारी संघटना अंधश्रद्धेने पूर्णतया स्वीकृत करणे योग्य नव्हे. म्हणून अटलांटिक वा सोविएट गट मानवतेचे नवीन मंदीर उभारण्यासाठी सारखेच कुचकामी आहेत, दोन्ही सारखेच बेमतलब आहेत, या विचारसरणीचा मेरूपर्वतामुळे घट्ट आधार मानवी मनाने घ्यावा. श्रद्धेच्या या मेरूपर्वतामुळे सोसाट्याच्या वाऱ्यानेही माणसाचे मन विचलित होऊं नये. क्षणिक चांगली गोष्ट नेहमीच चांगली आणि म्हणून या ना त्या गटाचा आश्रय करणारा मनुष्य वायां गेलाच. अटलांटिक वा सोव्हिएट गटाची कुबडी नवमानवाने कायमचीच झुगारली पाहिजे. या दोन्ही गटांचे तद्देशीय नागरीक आहेत त्यांनाही अर्थातच हा नियम लागू आहे. रशियांतही अमेरिकेप्रमाणे माणसेच राहतात. त्यांच्या जवळही मानवी संपदा आहे आणि या मानवी संपदेचे जेवढे सामर्थ्य आणि थोरवी आहे त्यासकट श्रद्धेच्या या नव्या मेरूपर्वतावर तेही एक दिवस खडे होतील; त्यापैकी कांहीं जणांनी हे अगोदर व्यक्त केलेच आहे.

भावनांनी मन प्रक्षुब्ध झाल्याने गुरफटले जाणे नेहमीच डावलणे शक्य नाही; विशेषतः आल्जेरिया, लेबेनान, हंगेरी या सारखे प्रसंग घडतात तेव्हा. भावना प्रक्षुब्ध होतील तेव्हा कांटा झुकेल. सोव्हिएट गटाबद्दल कांटा झुकण्याचे आणखी एक कारण आहे. ते म्हणजे सोव्हिएट गट साम्राज्यवादाच्या

‘लाभां’ पासून मुक्त आहे. तरीही मन स्थिरच राहिले पाहिजे; त्याचा संयम सुटतां कामा नये. हळूहळू भावनांचा मेळ मनाशी बसेल आणि भावनांचा शुद्ध उद्रेक मनाच्या संयमाशी ताल धरील. पण एकूण प्रश्न कठीण आहे. आणि तोही विशेषतः काळ्या लोकांना. जोपर्यंत त्यांच्याजवळ सैन्ये आहेत आणि जोपर्यंत आधुनिक कारखाने उभारण्याची ईर्ष्या आहे तोपर्यंत त्यांची सरकारे अलग राहू शकणार नाहीत आणि पशुतुल्य शक्तींच्या या गटात ते गुंतले जातीलच. अनेक प्रसंगी साम्राज्यवादी ‘लाभां’ पासून अलिप्त असलेल्या गटांकडून त्यांना मदतही मिळेल. बहुधा अप्रत्यक्षपणे पण कांहीं वेळां प्रत्यक्षपणे देखील सोव्हिएट शस्त्रास्त्रांनी गेल्या कांहीं घटना घडून आल्या आहेत आणि कदाचिन् अशा घटना वाढतीलही. जोपर्यंत काळ्या लोकांना सैन्य नको हे समजून येत नाही तोपर्यंत आर्थिक साम्राज्यवादाचा पाडाव करण्याकरितां सोव्हिएट शस्त्रास्त्रांचा वापर करावा लागेल. या शस्त्राची धार गुणकारी तशीच विषमय आहे हे समजून हा वापर होईल काय? दोघेही सारखेच बेमतलब आहेत, या तत्वांशी ते इमान राखतील काय? साम्राज्यवादाचा लाभ उठविणाऱ्यांचे नेतृत्व करण्याच्या प्रयत्नापासून आपल्या सरकारला निदान कांहीं प्रमाणांत परावृत्त करण्याच कार्य अमेरिकी जनताही करील काय?

[मलपृष्ठ २ वरून]

जेथें शक्य आहे तथें घटनात्मक चळवळ आणि आवश्यक तेथें सविनय कायदेभंग, प्रचंड प्रमाणावरील सतत वाढत्या उत्पादनाऐवजी शक्य तेथें छोटी यंत्रे व आवश्यक तेथें मोठ्या प्रमाणावरील यंत्रे, संपत्ति आणि उत्पन्न यासंबंधांतील दमादमानें आणि हळूहळू अशा सुधारणांऐवजी मोलानें जेथें श्रम विकत घ्यावे लागत नाहीत अशा संपत्तीव्यतिरिक्त वाटपाचे एक प्रमाण, उदाहरणार्थ दहास एक असे तयार करणे, असमान सभासद असलेल्या आंतर्राष्ट्रीय संघटनेऐवजी समान सभासदत्व आणि कृतिविषयक हक्क असलेल्या राष्ट्रांची एक समिती आणि आंतर्राष्ट्रीय मंडळांत सर्व जगांतील नागरिकांना मताधिकार हें तत्त्व अवलंबिणें अशा प्रत्येक बाबतींत समाजवाद वेगळाच बनलेला दिसेल.

मानवांची एकजूट समाजवादानें प्रथम आपल्या विचारांत आणि मनांत केली पाहिजे, म्हणजे मग ती प्रत्यक्षांत उतरवतां येईल. आजची विचारसरणी केवळ राष्ट्रीय गरजांवर आधारलेली आहे. म्हणूनच समावादाचे आंतर्राष्ट्रीय धोरणही नव्या पायवर उभारणें आवश्यक झालें आहे. ”

—राम मनोहर लोहिया,

अध्यक्षीय भाषण, स्थापना संमेलन, १९५५ सोशलिस्ट पार्टी.

प्रकाशक : मृणाल गोरे, सोशलिस्ट पार्टी २०४ चर्नीरोड मुंबई ४

मुद्रक : कृ. ना. सापळे, रामकृष्ण प्रि. प्रेस, मोरबाग रोड, रुक्मिणी निवास
दादर-मुंबई १४.